

28. Tam samo. – Ark. 31.
29. Florovskyy A. V. Sostav zakonodatel'noy komysyy 1767 – 74 hh. – S. 232.
30. A RAN. – F. 1609. – Op. 1. – Spr. 29. – Ark. 25 – 26, 33.
31. Lonhynov M. Materyaly dlya ystoriyy komysyy o sochynenyu proekta novoho ulozhenyya // Russkyy Vestnyk. – 1861. – T. 36. – № 12. – S. 1 – 79.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015 р

А. С. Мирончук

Малоизвестный очерк А. В. Флоровский из истории законодательной комиссии 1767 - 1768 гг. : введение в историографической контекста

В статье в историографический контекст вводится малоизвестный очерк А. В. Флоровского «Финляндия и Законодательная комиссия 1767 – 1774 гг.» из собрания Архива Российской академии наук.

Ключевые слова: Финляндия, Законодательная комиссия 1767 – 1768 гг., Архив Российской академии наук, историографический контекст.

A. Myronchuk

Little-known essay of A. V. Florovsky from the history of the Legislative Commission of 1767 – 1774: introducing in historiographical context

In this article a little-known essay of A. V. Florovsky «Finland and the Legislative Commission of 1767 – 1774» from the collection of the Archives of the Russian Academy of Sciences is introduced in historiographical context.

Keywords: Finland, the Legislative Commission of 1767 – 1768, Archives of Russian Academy of Sciences, historiographic context.

УДК 94 (477) «1921 – 1929»:631

В. М. Лазуренко

**ТОВАРНО-ГРОШОВІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ
В РАДЯНСЬКИЙ ДОКОЛГОСПНІЙ ПЕРІОД**

Розкрито особливості товарно-грошових відносини в українському селі в радянський доколгоспний період. Головна увага акцентована на використанні в селянських господарства України доколгоспного періоду найманої праці та оренди землі.

Ключові слова: *заможне селянство, куркульство, господарства фермерського типу, оренда землі, селянство, наймана праця, господарство.*

Оренда землі, як особлива форма реалізації земельної власності та господарського використання землі – головного засобу виробництва в сільському господарстві була важливою складовою селянського землекористування та розвитку продуктивних сил українського села у радянський до колгоспний період.

До піднятої нами проблеми у свій час зверталися С. Кочергін, В. Качинський, М. Гуревич, В. Данілов, С. Кульчицький, В. Калініченко, О. Ганжа [1]. Водночас сучасні можливості дослідників у доступі до джерел дозволяють висвітлити раніше маловідомі сюжети піднятої проблеми.

Про оренду землі вперше йшлося у резолюції XI з'їзду РКП (б) 2 квітня 1922 р. “Про роботу на селі”, в якій зазначалося, що “в питанні про умови застосування найманої праці у сільському господарстві та оренди землі з'їзд рекомендує всім працівникам даної галузі не зв'язувати зайвими формальностями ні того, ні другого явища і обмежитися запровадженням у життя рішень останнього з'їзду...” [2, с. 320 – 321].

За існуючою тоді практикою рішеннями партійних з'їздів керувалися ВУЦВК, РНК УСРР та органи влади на місцях. Вже 11 квітня 1922 р. ВУЦВК, РНК УСРР прийняли декрет “Про надання незаможним селянським господарствам права тимчасової переуступки користування своєю надільною землею”. Положення цього декрету склали основу прийнятого 27 травня 1927 р. “Основного закону про трудове землекористування” [3, с. 71 – 73]. А дещо пізніше – 29 листопада 1922 р. ВУЦВК затвердив Земельний кодекс УСРР” [4]. За цими документами здача землі в оренду дозволялася для господарств, послаблених внаслідок стихійного лиха або нестачі робочої сили, реманенту та худоби. “Основний закон про трудове землекористування” забороняв здачу землі в оренду без поважних причин. Порушення закону каралося конфіскацією зданої в оренду земельної ділянки терміном на один рік [5, с. 531].

В умовах ліквідації приватної власності оренда землі не розглядалася як нормальне явище, оскільки непорушну основу землекористування в радянській державі складала державна власність на землю [6, с. 269]. Дозвіл на оренду землі розглядався лише як “тимчасова переуступка”, право на яку надавалося лише незаможним господарствам.

Однак, в реальному житті початку 1920-х років, процес землекористування та передачі земельних площ в оренду в багатьох випадках відходив від норм і правил визначених радянським законодавством. Так, при перевірці в 1925 р. обліку та використання державного земельного фонду в Немирівському та Меджибіжському районах Вінницької округи було виявлено, що обліку орендної плати не велося ні в окружному земвідділі, ні в зазначених районах. Земля в оренду здавалася в більшості випадків з торгів, які велися виключно на збільшення орендної плати. Вимоги щодо поліпшення та раціонального господарювання при цьому не бралися до уваги [7, арк. 33].

Відомостей про здачу землі до окружного земвідділу з більшості районів не надходило. Значна частина земель державного земельного фонду місцевого значення перебувала безоплатному користуванні різних установ та організацій [7, с. 32].

Цьому сприяло те, що фактично протягом всього періоду 1920-х років у всьому краї запущеному стані знаходилася робота по землевпорядкуванню, яка майже повсюдно здійснювалася незадовільно, що зрозуміло негативно

позначалося на характері земельних відносин. Та навіть станом на 1 січня 1929 р. в Україні було належно землевпорядковано лише 10,6 млн. га землі, що складало лише близько 29% усієї площі землекористування. При цьому питома вага селянських господарств у фінансуванні землевпорядних робіт у 1928 р. складала тільки 25,9% [8, с. 67].

Орендну плату дозволялося здійснювати грошима, продуктами та іншими видами винагороди (виконання певних послуг та комбінування перших двох видів орендної плати [15, с. 531]. З утвердженням непу і зміцненням індивідуального селянського господарства помітним стає процес денатуралізації орендної плати з переходом на оплату оренди грішми [9, с. 47].

Хоча ще зберігалася і продуктова та відробіткова форма оплати оренди. Особливо не вигідним був “відробіток”. Як з’ясувала дослідниця аграрної історії О. Ганжа, в окремих випадках за обробіток однієї десятини орної землі незаможний селянин в період напружених сільськогосподарських робіт мусів відробляти 5 – 6 днів у господарстві власника найнятої ним худоби [10, с. 45]. А в Донецькій окрузі за збирання, косовицю та обмолот зібраного врожаю з однієї десятини селянин не тільки віддавав в оренду дві десятини землі, а змушений був ще й безоплатно працювати на всіх трьох десятинах [9, с. 115].

Більш активно практикували оренду землі селянські фермерські господарства, які виділялися вищим рівнем товарності виробництва. Кількісно складаючи порівняно незначну частину загальної чисельності орендарів, вони водночас зосереджували в своїх руках майже третину – 30,5% усього орендного земельного фонду [14, с. 100].

Одним із важливих елементів формування господарств фермерського типу стала наймана праця. У 1923 р. всього сільського населення в Україні нараховувалося 23,1 млн. чоловік, з яких працездатного віку – 10,8 млн. чоловік. Порівняння робочого складу сімей доводить, що найбільш забезпеченими робочою силою були господарства Полісся і Правобережжя, за ними йде Лівобережжя, а зона Степу в усіх групах посідала останнє місце. Це явище можна пояснити різницею життєвого рівня, що його забезпечують рівновеликі площі в Степу та Лісостепу. При більшій інтенсивності господарств Лісостепу на одиниці площі в ньому може прохарчуватися і знайти застосування своїй праці більша кількість людей, ніж в Степу. Тому зростання сім’ї в степовій зоні могло бути забезпечене за рахунок збільшення посівної площі, що було більш реальніше в цьому районі з огляду на відносно багатоземелля. Кращими тут були умови і для поширення оренди [12, с. 10].

Як свідчить аналіз, у першій половині 1920-х років, до використання найманої праці вдавались переважно заможні селянські господарства. Передусім це було характерним для губерній, які постраждали від посухи 1921 р. Зокрема, у поширених восени 1922 р. анкетах ЦК КП (б) У зазначалося, що у Катеринославській губернії наймити знаходили роботу у селян, які вели фермерські господарства (“багатих селян”, “у куркулів чи середняків”) [13, с. 35–73]. Наприклад, в Олександропільській волості на

роботу в заможні господарства наймалося 60% робітників, в середняцькі – 15% та 25% наймитів вийшли у врожайні губернії [13, с. 63]. Волосні комітети Запорозької губернії також повідомляли, що біднота наймається на роботу до “куркулів” та середняків [13, с. 90–129]. Відмічалися факти роботи наймитів з худобою чи реманентом у господарствах без засобів виробництва [13, с. 11, с. 124].

У губерніях, що не постраждали від посухи, теж основними наймачами виступали господарства заможної верстви селянства. Так, у анкетах Волинської губернії повідомлялось, що селяни “ходять на заробітки до заможних громадян” [13, с. 8–10]. Міцні господарства (“куркулі”) вказувалися як головні наймачі робочої сили й у Київській губернії [14, с. 5].

Однак були й інші, дещо нетрадиційні (скоріш, парадоксальні) форми використання найманої праці. Мали місце випадки, коли наймачами виступали не заможні селянські господарства, а селяни-бідняки. Не маючи в достатній кількості власних засобів виробництва, вони були змушені наймати худобу або реманент разом з їх заможними власниками, яким це було вигідно, оскільки вони отримували плату як за орендований ременем, так і за свою участь у виконанні робіт. Це мало суттєве значення, оскільки одним з головних критеріїв віднесення до “експлуаторського класу” було використання найманої праці. Завдяки таким обставинам заможні селяни перетворювалися в наймитів і таким чином позбувалися тавра “куркуля”. Крім того фермерські господарства в 1924 – 1925 рр. отримали в середньому на господарство 84,5 крб. – 11,7 % умовно чистого прибутку [15, с. 84].

Дрібні господарства більше працювали в наймах у чужих господарствах. В середніх господарствах обидва види наймів були майже рівні і в найбільших (фермерських) господарствах переважали найми робітників для роботи у власному господарстві, що видається цілком закономірним.

Зовсім іншу картину дає оплата для роботи в господарствах різної міцності. Оплата для роботи в чужому господарстві у всіх випадках оплачується значно дорожче, ніж робота робітника у власному господарстві. Це свідчить про те, що в той час як господарство відчужує від себе дорожчу робочу силу, саме воно має вигоду від використання власної дешевої робочої сили. Часто це праця жінок чи підлітків. Найдорожче платили найманим робітникам дрібні господарства, яким доводилося оплачувати не тільки робітника, а й тягло чи реманент, з яким він приходив. Тому найбільше заробляли у наймах саме представники заможних господарств, бо їм платили не тільки за роботу, а й за використання їхньої худоби та реманенту” [16, с. 27].

Отже, в Україні в першій половині 1920-х років головним наймачем сільськогосподарських робітників виступали заможні господарства, які мали добрі запаси польової землі, тяглову силу та реманент. Принагідно, слід зазначити, що саме в той час щодо заможних і підприємливих селян цілком офіційно почав вживатися термін “фермер”. Так, зокрема, виступаючи у вересні 1925 р. в Запоріжжі, Л. Троцький заявив: “Слово “куркуль” пов’язане

з відносинами ще напівкріпосницького ладу, із засиллям поміщика, справника. У нас же зараз утворюється на селі власник-фермер нового типу.

Звичайно, ми можемо по старій пам'яті називати його куркулем, але набагато правильніше назвати його фермером капіталістичного типу” [22, с. 4].

Як свідчить аналіз, кількість найманих робітників у сільському господарстві України впродовж 1921 – 1925 рр. поступово зростала. Найбільші зростання чисельності спостерігались у 1922 та 1924 роках. Так, за даними Всеробітземісу у 1921 р. наймалося на роботу 92,4 тис. чоловік, у 1922 р. – 104,4 тис., 1923 р. – 110,7 тис., 1924 р. – 200,3 тис., 1925 р. – 240,2 тис. Якщо помітне збільшення чисельності наймитів у 1922 р. зумовлювалося необхідністю селян шукати приробітку поза власними господарствами, то в наступні роки це можна пояснити загальною активізацією сільськогосподарського виробництва [17, с. 18–26].

Тенденція до збільшення чисельності найманих робітників (наймитів) у селянських господарствах та сільських громадах в наступний період змінилася. Якщо в 1926 – 1927 рр. кількість наймитів ще зросла порівняно з попередніми роками і становила в цілому по Україні відповідно 418,4 тис. і 431,5 тис., то в 1928 р. кількість найманих робітників на селі зменшилася до 377,1 тис., в 1929 р. – до 306,0 тис. чоловік.

При цьому загальне зменшення кількості найманих робітників відбулося переважно за рахунок одноосібних, в тому числі й фермерських, селянських господарств, які в другій половині 1920-х рр. зазнавали все більших утисків з боку влади. Порівняно з іншими регіонами найбільше зменшення кількості найманих робітників в одноосібних селянських господарствах в другій половині 1920-х рр. зафіксовано в районі Степу. Якщо в 1926 р. за наймом там працювало 125,7 тис. наймитів, то в 1929 р. цей показник зменшився до 65,7 тис. Натомість кількість найманих робітників у групових господарствах та сільських громадах за цей же період зросла з 23,8 тис. до 35,6 тис. селян, що працювали за наймом [18, с. 15].

Оренда землі та використання найманої праці, господарствами вже фермерського типу та тими середняцькими господарствами, які стали на цей шлях, сприяла підтриманню високого агротехнічного рівня використання сільськогосподарських угідь, розширенню посівних площ просапних культур та інтенсифікації виробництва. Однак, міцніючий тоталітарний режим, не міг миритися з існуванням економічно незалежного сільгоспвиробника. Тому, ще до початку втілення в життя сталінського задуму “соціалістичної перебудови” у вигляді репресивної колективізації сільського господарства, не дочекавшись закінчення строків дії багатьох договорів про оренду землі, почалися пошуки “криміналу” в орендних відносинах, які за роки нової економічної політики досягли достатньо значного поширення. Незважаючи на очевидно позитивні результати процесу здачі-оренди землі, вище партійно-радянське керівництво держави вбачало в ній шлях до “формування капіталістичних відносин на селі” [19, с. 32].

Репресивні заходи держави щодо селянства і, передусім, заможного, а отже, і напрацьованих ним економічних відносин в кінці 1920-х рр. не просто посилювалися, а набули масового характеру. В цих умовах використання найманої праці стало одним з критеріїв віднесення селян до ворогів існуючого ладу. Одним із наочних свідчень реалізації цього курсу є і видана у вересні 1926 р. “Інструкція про вибори до рад”, згідно якої особи, які хоч будь-коли використовували найману працю (а це переважною мірою саме фактично лише представники заможних селянських господарств), позбавлялися виборчих прав [23, с. 501].

Зрозуміло, що посилення репресій, передусім, щодо заможного селянства, викликало зростаюче невдоволення селян. Селяни-фермери, намагаючись позбутися ганебного тавра куркуля, почали згортати господарську діяльність, насамперед, відмовлятися від орендованої землі, а відповідно перестали наймати і робітників, без допомоги яких вони не могли належно справитися із землею. Слід підкреслити, адже саме орендовані земельні площі вимагали особливо дбайливого відношення до їх використання. Адже орендар мав сплатити за них доволі значну, за цим пильно стежила влада, орендну плату. Тож для того, щоб мати ще і відчутний прибуток для власного господарства (а інакше така економічна акція позбавлялася сенсу), орендатор об’єктивно мав дбати про високий рівень агротехніки на орендованій землі. Проте, внаслідок вищевказаних репресивних дій органів влади, питома вага тих, хто користувався найманою працею, скоротилася серед фермерських господарств з 75,3% у 1927 р. до 46,8% у 1929 р. [20, с. 92].

Зрозуміло, що з початком суцільної колективізації та розкуркулення, оренда землі взагалі припинилася. У направленій під грифом “Цілком таємно” в окружні та районні комітети на початку 1930 р. директиві ЦК КП(б)У зазначалося, що “На основі особливого закону радянського уряду, відмінити в районах суцільної колективізації стосовно індивідуальних селянських господарств дію законів про оренду землі і застосування найманої праці в сільському господарстві (розділи VII і VIII Загальних засад землекористування і землевпорядкування). Винятки з цього правила щодо середняцьких господарств повинні регулюватися райвиконкомом під керівництвом і контролем окрвиконкому” [21, арк. 4].

Таким чином, в цілому, радянське законодавство про оренду землі та найману працю у сільському господарстві, а надто його практичне застосування, передусім характеризувалося вульгарно-класовим підходом і носило переважно обмежувальний характер, насамперед, щодо господарств фермерського типу. Економічний, а невдовзі і адміністративно-політичний тиск на них особливо посилювався після XV з’їду ВКП(б) (грудень 1927 р.), який, як відомо, проголосив про курс на колективізацію сільського господарства. Здійснюючи тиск на заможні селянські господарства влада підривала їх економічну базу, а з іншого боку створювала умови, за яких

наймитам, які в них, до речі, зовсім не погано заробляли, не залишалося іншого виходу, як йти на фактично безоплатну роботу в колгоспи.

Застосування найманої робочої сили селянськими господарствами досягло максимуму у 1927 р., коли в сільському господарстві України було зайнято 984,7 тис. найманих робітників. Та вже у наступному році чисельність найманих робітників у одноосібних селянських господарствах внаслідок надзвичайних заходів держави різко зменшилося. А це, відповідно, привело до не менш суттєвого падіння обсягів виробництва продукції сільського господарства. Насамперед, це позначилося на зерновиробництві, яке й без того, в зв'язку із здійсненням індустріалізації, що об'єктивно підвищило потребу в зернових, як для задоволення внутрішніх потреб, так і для експорту, було розбалансоване.

Список використаних джерел

1. Кочергін С. Баланс робочої сили в сільському господарстві України (1923 – 1924 рр.) / Кочергін С. // Український агроном. – 1926. – № 11. – С. 8 – 17; Качинский В. Молодая поросль фермерства в украинской степи / Качинский В. // Хозяйство Украины. – 1925. – № 6. – С. 98 – 106; Гуревич М. Вопросы современного крестьянского хозяйства Украины / Гуревич М. – Х., 1927. – 191 с.; Данилов В. Советская доколхозная деревня: население, землепользование, хозяйство / Данилов В. – М., 1977. – 318 с.; Кульчицький С. Соціально-економічний розвиток селянських господарств УРСР напередодні масової колективізації / Кульчицький С. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. – 1982. – Вип. 8. – С. 43 – 55; Калініченко В. Селянське господарство України в період непу. Історико-економічне дослідження / Калініченко В. – Х., 1997. – 400 с.; Ганжа О. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917 – 1927 рр.) / Ганжа О. – К., 2000. – 208 с.
2. Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917 – 1927 рр.) / Ганжа О. – К., 2000. – 208 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2841. Всеукраїнська спілка сільськогосподарських та лісових працівників. – Оп. 1, справа 20 (1927 р.). Протоколи пленумів ВУКа. – 125 арк.
4. Данилов В.П. Советская доколхозная деревня: социальная структура и социальные отношения / Данилов В.П. – М., 1979. – 357 с.
5. Селянські бюджети України 1924/1925 господарського року // Статистика України. – Х., 1927. – № 115.
6. Доклад Народного Комиссара Земледелия IV съезду незаможных селян Украины // Бюллетень Народного Комиссариата земледелия У.С.С.Р. – Харьков, 1924. – № 47 – 48. – С. 96 – 116.
7. Комітети Незаможних Селян 1920 – 1933. Збірник документів і матеріалів. – К., 1968. – 639 с.
8. Берлач А. Організаційно-правові проблеми становлення орендних земельних відносин в Україні: історія і сучасність / Берлач А. // Право України. – 1999. – № 2. – С. 27 – 32.

9. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. Р – 489. Могилів-Подільський окрвиконком. – Оп. 1, спр.847. Матеріали з обстеження діяльності райвиконкомів, їх відділів і сільрад округи. – 3 жовтня 1925 – 4 серпня 1926 р. – 367 арк.
10. ДАВО. – Ф. Р – 39. Вінницький окрвиконком. – Оп. 1, спр. 176. Плани робіт, доповіді та відчити про землевпорядкування округи. – 16 листопада 1925 – 6 травня 1926 р. – 135 арк.
11. Вісімнадцять селянських бюджетів з Черкащини // Український агроном. Журнал агрономічної секції ВУК профспілки с.-г. та лісових робітників СРСР. – Х. – № 2 – 3. – 1928. – С. 24 – 34.
12. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928) / Кульчицький С.В. – К., 1996. – 396 с.
13. Два роки роботи уряду УСРР (1926/27 – 1927/28). Матеріали до звіту уряду Одинадцятому з'їздові Рад. – Х., 1929. – 228 с.
14. Історія селянства Української РСР: В 2-х томах. – Т. 2. / редколегія тому: Компанієць І.І. (гол. ред.), Ганжа І.Х., Слинько І.І. – К., 1967. – 534 с.
15. Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. – Х., 1930. – Випуск II.
16. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України. – Оп. 20, спр. 1072. Організаційно-інструкторський відділ. Підвідділ інформаційний (13.06. – 10.11.1922). – 137 арк.
17. Кочергін С. Баланс робочої сили в сільському господарстві України (1923 – 1924 рр.) / Кочергін С. // Український агроном. – 1926. – № 11. – С. 8 – 17.
18. ЦДАГО України. – Ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України. – Оп. 20, спр. 1073. Організаційно-інструкторський відділ. Підвідділ інформаційний (08.02. – 04.10.1922). – 91 арк.
19. Ганжа О.І. Боротьба з куркульством на Україні в 1921 – 1923 рр. / Ганжа О.І. // Український історичний журнал (У.І.Ж). – 1987. – №5. – С. 109 – 117.
20. Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. – Х., 1930. – Випуск II. – 146 с.
21. ЦДАГО України. – Ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України. – Оп. 20, спр. 1666. Загальний відділ (20.05. – 31.10. 1923). – 42 арк.
22. Троцкий Л. О наших задачах. Доклад на общегородском собрании парторганизации в г. Запорожье. 1 сентября 1925 г. / Троцкий Л. – М. ; Л. : Гос. изд-во, 1926. – С. 4.
23. Собрание законов и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства СССР. – М. : Издательство НКЮ РСФСР, 1926. – № 66. – С. 501.

References

1. Kocherhin S. Balans robochoyi syly v sil's'komu hospodarstvi Ukrayiny (1923 – 1924 rr.) / Kocherhin S. // Ukrayins'kyu ahronom. – 1926. – № 11. – S. 8 – 17; Kachynskyy V. Molodaya porosl' fermerstva v ukraynskoy stepy / Kachynskyy V. // Khozyaystvo Ukrainy. – 1925. – № 6. – S. 98 – 106; Hurevych M. Voprosy sovremennoho krest'yanskoho khazyaystva Ukrainy / Hurevych M.. – Kh., 1927. – 191 s.; Danylov V. Sovet-skaya dokolkhoznaya derevnya: naselenye,

- zemlepol'zovanye, khozyaystvo / Danylov V. – M., 1977. – 318 s.; Kul'chyts'kyy S. Sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok selyans'kykh hospodarstv URSS naperedodni masovoyi kolektyvizatsiyi / Kul'chyts'kyy S. // Istorychni doslidzhennya. Vitchyznyana istoriya. – 1982. – Vyp. 8. – S. 43 – 55; Kalinichenko V. Selyans'ke hospodarstvo Ukrayiny v period nepu. Istoryko-ekonomichne doslidzhennya / Kalinichenko V. – Kh., 1997. – 400 s.; Hanzha O. Ukrayins'ke selyanstvo v period stanovlennya totalitarnoho rezhymu (1917 – 1927 rr.) / Hanzha O. – K., 2000. – 208 s.
2. Hanzha O.I. Ukrayins'ke selyanstvo v period stanovlennya totalitarnoho rezhymu (1917 – 1927 rr.) / Hanzha O. – K., 2000. – 208 s.
 3. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrayiny (dali – TsDAVO Ukrayiny). – F. 2841. Vseukrayins'ka spilka sil's'kohospodars'kykh ta lisovykh pratsivnykiv. – Op. 1, sprava 20 (1927 r.). Protokoly plenumiv VUKa. – 125 ark.
 4. Danylov V.P. Sovet'skaya dokolkhoznaya derevnya: sotsyal'naya struktura y sotsyal'nye otnoshennya / Danylov V.P.. – M., 1979. – 357 s.
 5. Selyans'ki byudzhety Ukrayiny 1924/1925 hospodars'koho roku // Statystyka Ukrayiny. – Kh., 1927. – № 115.
 6. Doklad Narodnoho Komysara Zemledelya IV s'ezdu nezamozhnykh selyan Ukrayny // Byulleten' Narodnoho Komysaryata zemledelya U.S.S.R. – Khar'kov, 1924. – № 47 – 48. – S. 96 – 116.
 7. Komitety Nezamozhnykh Selyan 1920 – 1933. Zbirnyk dokumentiv i materialiv. – K., 1968. – 639 s.
 8. Berlach A. Orhanizatsiyno-pravovi problemy stanovlennya orendnykh zemel'nykh vidnosyn v Ukrayini: istoriya i suchasnist' / Berlach A. // Pravo Ukrayiny. – 1999. – № 2. – S. 27 – 32.
 9. Derzhavnyy arkhiv Vinnyts'koyi oblasti (dali – DAVO). – F. R – 489. Mohyliv-Podil's'kyy okrvykonkom. – Op. 1, spr.847. Materialy z obstezhennya diyal'nosti rayvykonkomiv, yikh viddiliv i sil'rad okruhy. – 3 zhovtnya 1925 – 4 serpnia 1926 r. – 367 ark.
 10. DAVO. – F. R – 39. Vinnyts'kyy okrvykonkom. – Op. 1, spr. 176. Plany robit, dopovidi ta vidchyty pro zemlevporyadkuvannya okruhy. – 16 lystopada 1925 – 6 travnya 1926 r. – 135 ark.
 11. Visimnadtsyat' selyans'kykh byudzhativ z Cherkashchyny // Ukrayins'kyy ahronom. Zhurnal ahronomichnoyi sektsiyi VUK profspilky s.-h. ta lisovykh robitnykiv SRSR. – Kh. – № 2 – 3. – 1928. – S. 24 – 34.
 12. Kul'chyts'kyy S.V. Komunizm v Ukrayini: pershe desyatyrichchya (1919 – 1928) / Kul'chyts'kyy S.V. – K., 1996. – 396 s.
 13. Dva roky roboty uryadu USRR (1926/27 – 1927/28). Materialy do zvituv uryadu Odyadtsyatomu z"yizdovi Rad. – Kh., 1929. – 228 s.
 14. Istoriya selyanstva Ukrayins'koyi RSR: V 2-kh tomakh. – T. 2. / redkolehiya tomu: Kompaniyets' I.I. (hol. red.), Hanzha I.Kh., Slyn'ko I.I. – K., 1967. – 534 s.
 15. Zbirnyk statystychno-ekonomichnykh vidomostey pro sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny. – Kh., 1930. – Vypusk II.
 16. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob'yednan' Ukrayiny (TsDAHO Ukrayiny). – F. 1. Tsentral'nyy komitet Komunistychnoyi partiyi Ukrayiny. – Op. 20,

- spr. 1072. Orhanizatsiyno-instruktors'kyy viddil. Pidviddil informatsiynyy (13.06. – 10.11.1922). – 137 ark.
17. Kocherhin S. Balans robochoyi syly v sil's'komu hospodarstvi Ukrayiny (1923 – 1924 rr.) / Kocherhin S. // Ukrayins'kyy ahronom. – 1926. – № 11. – S. 8 – 17.
 18. TsDAHO Ukrayiny. – F. 1. Tsentral'nyy komitet Komunistychnoyi partiyi Ukrayiny. – Op. 20, spr. 1073. Orhanizatsiyno-instruktors'kyy viddil. Pidviddil informatsiynyy (08.02. – 04.10.1922). – 91 ark.
 19. Hanzha O.I. Borot'ba z kurkul'stvom na Ukrayini v 1921 – 1923 rr. / Hanzha O.I. // Ukrayins'kyy istorychnyy zhurnal (U.I.Zh). – 1987. – № 5. – S. 109 – 117.
 20. Zbirnyk statystychno-ekonomichnykh vidomostey pro sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny. – Kh., 1930. – Vypusk II. – 146 s.
 21. TsDAHO Ukrayiny. – F. 1. Tsentral'nyy komitet Komunistychnoyi partiyi Ukrayiny. – Op. 20, spr. 1666. Zahal'nyy viddil (20.05. – 31.10. 1923). – 42 ark.
 22. Trotskyy L. O nashykh zadachakh. Doklad na obshchehorodskom sobranyy partorhanyzatsyy v h. Zaporozh'e. 1 sentyabrya 1925 h. / Trotskyy L. – M. ; L. : Hos. yzd-vo, 1926. – S. 4.
 23. Sobraneye zakonov y rasporyazhenyy Raboche-krest'yans'koho pravytel'stva SSSR. – M. : Yzdatel'stvo NKYu RSFSR, 1926. – № 66. – S. 501.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015 р.

В. Н. Лазуренко

Товарно-денежные отношения в украинском селе в советский доколхозный период

Раскрыты особенности товарно-денежных отношений в украинском селе в советский доколхозный период. Главное внимание акцентировано на использованные в крестьянских хозяйства Украины доколхозного периода наемного труда и аренды земли.

Ключевые слова: зажиточное крестьянство, кулачество, хозяйства фермерского типа, аренда земли, крестьянство, наемный труд, хозяйство.

V. Lazurenko

Commodity-money relations in the Ukrainian village of the period before soviet collective farms organising

The features of commodity-money relations in the Ukrainian village of the soviet period before collective farms creation are analyzed. The main attention is paid to the use of the wage labor, and lease of land in the Ukrainian farms of the period before collective farms creation.

Key words: well-to-do peasantry, the kulaks, business of a farming type, lease of land, peasantry, wage labor, economy.